

Упродовж 8–11 вересня 2017 року науковці відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського провели етнографічну експедицію до Слобідської України. Експедиційний виїзд мав два важливі завдання. Крім виконання головного – збору етнографічних матеріалів, дослідники взяли участь у науково-практичній конференції «Другі Грабовські читання», яка відбулася 11 вересня 2017 року в м. Валки Харківської області.

СТЕЖКАМИ ПАМ'ЯТІ

Любов Боса

«Світ давно вже відкритий та перевідкритий. Численні мандрівники не одне століття розповідають про нього зі всіма подробицями. Услід за ними це роблять і новітні номади (приміром, субкультура «цифрових кочівників»), які намагаються довести, що людина у світі може бути вільною; для повноцінного життя їй треба не так багато ресурсів, а будь-який кордон — це лише уявний бар'єр певної світоглядної матриці». Так пояснював власну позицію один з юних представників названої спільноти. Сказане згадалося, нібито зовсім і недоречно, в одному з відряджень на Харківщину. Проте після кількох експедиційних виїздів ставало дедалі очевидніше, що слобожанський простір позначений особливим «місцем пам'яті» — присутністю на диво сучасного, вічного мандрівника Григорія Сковороди. Чого тільки вартий сюжет про його кохання до валківської красуні та втечу з-під вінця! Краєзнавці показують навіть місце, де стояла церква, у якій відбулася спроба вінчання. Для м. Валок ця легенда стала відправною і в сучасних декомунізаційних процесах. Центральний проспект носить ім'я народного філософа. Місцеві мешканці переказують оповідки про його сопілку, знайдену тут, та про висадженого ним дуба. Вважають, що саме завдяки Григорію Сковороді серед місцевої молоді почався своєрідний мандрівний рух. Подорожуючи від села до села, вони вчили дітей і дорослих грамоти, співу, лічби на рахівниці.

У смт Буди Харківського району у свою чергу стверджують, що мандрівник до Валок міг дістатися тільки через їхню місцевість, ви-

рушаючи з улюблених Бабаїв. Він тут нібито зупинявся перепочити, ще й криницю власноруч викопав, яка функціонує й нині. І вже «повне право на присвоєння цієї пам'яті» отримала колишня Пан-Іванівка (нині — с. Сквородинівка Золочівського р-ну). Саме тут Г. Сковорода обрав собі місце для останнього спочинку, закінчивши життєві мандри 9 листопада 1794 року.

Сільські жителі кажуть, що «якби не було музею, село давно б уже пропало». Справді, до Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди щодня їдуть численні відвідувачі, дарма, що дістатися сюди непросто через віддаленість від обласного центру та погані дороги. Однак, попри все, музей приємно здивував своєю доглянутістю та вишуканістю, що не завжди побачиш навіть у столичних музейних закладах. Він розташований на 18,5 га землі, що потребує працьовитих рук, постійного впорядкування тощо. Тут завжди є робота для багатьох місцевих жителів. І це не тільки фізична робота по догляду чи звичайна музейницька діяльність наукових співробітників, а й творча участь у проведенні традиційних календарних свят, загальноукраїнських фестивалів, різноманітних форумів і виставок. Так, музейний сайт повідомляє, що цього року Купальське свято «в оновленому форматі отримало назву “Містерії Купала з Варсавою” (Вар-Сава, тобто Син Спокою). Містерія, одне з ключових понять українського бароко, розкішною квіткою якого була творчість Григорія Сковороди, — це дивовижне поєднання віри і стихій, уміння побачити диво у повсяк-

З експедиційних вражень етнологів

«Дуб Сковороди». с. Сковородинівка
Золочівського р-ну Харківської обл.
Світлина Л. Босої

«Криниця Сковороди». с. Сковородинівка
Золочівського р-ну Харківської обл.
Світлина Л. Босої

Таріль із портретом Г. Сковороди. Фаянс.
смт Буди Харківського р-ну Харківської обл.
Світлина О. Босога

Виставка живопису. с. Сковородинівка Золочівського р-ну Харківської обл. Світлина О. Босога

денному». Традиційними тут є волонтерські акції (зокрема, «Жива вода» — зі збереження криниць і джерел, пов'язаних із життям Сквороди; «Збережемо вертоград Сквороди» — з облаштування та озеленення музейного парку).

Напередодні нашого приїзду в Сквородинівці відбувся «Яблучний пленер», який зібрав десятки митців зі всієї Харківщини. Науковий співробітник музею Валерій Манженко розповів, що програмою заходу було передбачено й завершення пішої ходи «Земним шляхом — до духовного», у якій він брав участь. Її старт відбувся 19 серпня 2017 року в селищі Чорнухи Полтавської області, і проходила вона в рамках відзначення 295-річчя з дня народження філософа. Учасники подолали пішки близько 270 км — від місця його народження до місця поховання. Під час цієї зустрічі було відкрито виставку художників творчого об'єднання «Буріме», яка проходила в незвичайному місці — величезному господарському приміщенні XIX ст., що розташоване на території музею. Утім, експозиція напрочуд вдало вписалася в цей простір. Самі митці, з якими ми випадково зустрілися 10 вересня, розповіли, як тепло їх приймали місцеві мешканці. Навіть відбулася «зустріч із самим Сквородою, що запросто ходив поміж гостями», роль якого постійно виконує один із місцевих жителів. Він став прототипом цього образу й на одній із представлених живописних картин, виконаній в авторській техніці «мозаїчного кольоропису» знаного українського митця Олега Лазаренка.

«На території музею “Яблучний пленер” проводиться з 2013 року й базується на тому, що образ яблуні зринає у творах Сквороди досить часто. Це можна пояснити, з одного боку, тим, що філософ любив це дерево, а з другого, мабуть, не варто забувати й тієї об-

ставини, що згідно з так званим “Вергілієвим колесом” яблуня — це дерево, що репрезентує середній стиль, тобто символізує мирне життя вільних хліборобів. Недарма із цим образом у Сквороди пов'язані мотиви спокою, рустикального раю тощо» [1]. Так вважає один із відомих українських сквородинознавців харків'янин Леонід Ушкалов. Його книга «Ловитва невлонного птаха: життя Григорія Сквороди» нещодавно була справедливо відзначена на престижному заході у Львові «Краща книга Форуму видавців — 2017» [2].

Слобожанщина, за словами багатьох науковців, найбільше приваблювала мандрівного філософа. Його радо вітали в маєтках слобідсько-української шляхти: Донців-Захаржевських, Земборських, Каразіних, Квіток, Ковалевських, Мечникових, Сошальських, Тев'яшових та в келіях різних монастирів. Важливою темою для розмови в цих товариствах були філософські роздуми про три світи, які має пізнати людина: природа, людське серце, Біблія. Утім, цілком погоджуючись із дослідниками, вважаємо, що найпроникливішим у сквородинівській антропології є вчення про «внутрішню людину», яке при уважному прочитанні наближає нас до важливого питання переосмислення сучасних проблем в Україні та світі.

Крім Харкова, Валок, Бабаїв, Григорій Скворода неодноразово відвідував Охтирку, Великий Бурлук, Ізюм, Куп'янськ, Гусинку, Липці, Моначинівку, Острогоськ. У свою чергу народна творчість створила певні мнемонічні маркери, пов'язавши з його іменем і природні локуси: криниці, дерева, пасіки тощо.

Отже, серед багатого культурного розмаїття Слобожанщина має такі неймовірні сквородинівські місця пам'яті для ствердження власної локальної, загальноукраїнської й водночас європейської ідентичності.

1. У Сквородинівці відбудеться «Яблучний пленер» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/news/82242?sv>

2. Ушкалов Л. Ловитва невлонного птаха: життя Григорія Сквороди. — Київ : Дух і Літера, 2017. — 368 с. — (Серія «Постаті культури»).